

LÁTOGATÁS ANTWERPENBEN.

Utoljára tízéves koromban hordtam álruhát, amikor a kutyáktól való félelmemben Napoleonnak öltözve járkáltam az utcánkban s a betűket visszafelé olvastam hamisítatlan korzikai nyelven. Azóta elügyetlenedtem. Pedig aggastyán szerepem nehéz és veszedelmes. Esténként próbákat tartok, vízfestéket használok, ami jobban beissza magát a bőrbe és természetesebb is, kevés kormot, amit gyertyával csapok a tányér aljára és páróka helyett pudert, ami ábrándosan ezüstözi a hajamat. Franciaságom meglehetősen avult, látszik, hogy a gyermekkoromat XV. Lajos korában töltöttem és nem hódoltam be a romantikus nyelvújításnak. Finom és elmaradott öreg úr vagyok, Boileaumak bizonyára nagy öröme telne bennem.

A napokban múltam hatvan éves, Deák Virgilnek hívnak és erdélyi vagyok. Őseim nem voltak szertelen szívek s nem hallgatták Dániel próféta fülével az éjszakát, noha így szokta az erdélyi ember. Mint némely bozótba rejtett görög istengyermekeket, az erdélyit is képzelgő állatok és bújdosó patakok nevelik a finom sírásra s romantikus életre. Ám az én fajtáim rezignált, kesernyés emberek voltak, zord fantáziájukat s nyers idealizmusukat a Habsburg-diplomácia szolgálatába állították s csak szomorú táncuk és tündéri lovaik árulták el, hogy nem nyugaton születtek s ünnepélyes mértéktartásuk rendetlen álmokat takar. Így hát nem is voltak népszerűek ott-hon, ahol a nép ábrándos és csak a fejedelem ravasz és türelmes.

Körülbelül ennyit fogok bevallani a személyemről, ha majd Antwerpenben leszek és a zárdafőnöknő kikérdez. Nem tartozik rá, hogy huszonnégy éves vagyok és Zágoni Erzsébethez készülök, akit múlt szeptember óta nevelnek tőlem távol viharos egyházi énekeken. Most húsvétra készülnek és a flamand szentek is táguló orrlíkkal szimatolják a tengeri szelet. Nyugtalan és végtelen levelek jönnek és mennek, mint két fogoly közt, akik a háború végét várják s a kicsi Magyarországbán még semmi sem nyílt ki, amit elküldhetnék neki. Tehát magam megyek.

Titokban csomagoltam, még a madarak sem látták, mert azt mondják, hogy a zárdakertben a madarak nagyon fecsegők. Végigfutottam a térképen, ahol a városok kézzől-kézre adták a szívemet, mint egy csempészett levelet, amely a fogolynak kegyelmet ígér. — Antwerpen alig látszott rajta, szinte elbújt a tenger alá. No nem féltem. Anglia kétszáz év óta vigyáz rá.

Rohant a vonat és a vonattal együtt rohant a kábult történelem. Amikor a gimnáziumba íratlak, az apám végigvitt a folyosón s a falakon megmutatta a Fórumot olajban és romokban s a szomorúan mosolygó Hannibált az Alpokon, Rethel úr metszetén. Nyolc év múlva, ahogy utoljára átnentem az iskolán, a finom páthoszu képek helyett titokzatos rajzokat láttam. Egymásmellé állított nagyon hosszú és nagyon kicsi hasábokat: hogy mennyi erdők és mennyi

szántónk maradt meg és mennyi veszett el. Szegény utódom, akinek csak az az égő jelen maradt meg, amelyben utazom!

Vigyél vonat az egykedvű tengerhez. Vissza akarok nézni a kontinensre, mint az égő orfeumra, amelyből egymagam menekültem meg élve. Ahogy az Oceánon túl a fajok ostromolják egymást a fehér sárga itallal a sárgát, s a sárga fehér porral a fehéret és szaxofonnal mindkettőt a néger, úgy Európában a nemzetek a népies lírává bontott történelemmel ostromolják egymást s dobálnak egymáshoz italt, mérget, lírát és parlamentet, mint ahogy a Lancasterek és Yorkok dobáltak egymáshoz ártatlan vörös és fehér rózsát, amelynek nyomán tenger vér folyt el. Miért nem hagyták meg nekünk a jóllakott császárokat! Erdély és Hollandia elég lett volna arra, hogy a zsarnok országok poétáit kinyomtassa. Kár volt a szabad sajtóért forradalmasítani és felszabadítani a világot.

Körülbelül így túloztam a dolgokat, amíg az utitársaim bús szláv dalokkal és juhsajttal traktáltak. Láttam, hogy szenvednek, a német pályaudvarokon ki sem szálltak, hiányzott nekik az édes balkáni mocsok, amelyből dal, szín és ázsiai betegségek fakadnak. Egyikük, akit az álmokor csak félig engedett ki a barlangjából, folyton sírt és meghívott magához B ba, ahol pulykákat tenyészt, amikor ébren van.

Mindnyájunkat valami lappangó, öröklött rettegés szorongatott. Ezekben a különös emberekben talán még a töröktől való félelem rezgett tovább. És amíg szipogó, álmokóros szomszédom sajttal kínált, már láttam is a dédapját elevenen megnyúzva párolgó testtel Konstantinápoly kapujára kiszögezve. Talán mi is ilyen neuraszténiás balkániak voltunk, amikor a török kitakarodott.

*

Harmadnap Antwerpenben voltam. Gyermekkoromban ilyenek rajzoltam azokat a városokat, amelyeket be akartam venni óriás kutyámmal, mint egykor az együgyű Dagobert király Páris városát. Álmomban is láttam már egyszer, talán magyapám járt erre, mert a familiánkban olyan nagy a családi érzés, hogy álmunkban kegyelettel ellátogatunk oda, ahol az apánk járt. Szegény elődöm, aki Zágoni Erzsébet nélkül látta Antwerpent. Mennyivel különb leszek én, a fiam álmában!

A hotelem, sajnos, a múlté volt és a vízcsap szeszélyes, mint a Múzsák. Kicsomagoltam, tükrökhöz ültem, átöltözködtem és Deák Virgilből ismét öreg úr lett. Azután kimentem az utcára, hogy esti próbát tartsak.

A vendéglőben a pincér elnézően mosolygott. Olyan ételeket kértem, amit száz év óta nem esznek. Finom ember volt, tisztelte bennem a hagyományokat és légies fogásokból állította össze a vacsorámat, amelyet lassan és óvatosan fogyasztottam el. Vacsora után egy kicsi fiú jött át a szomszéd asztaltól és arra kért, hogy rajzoljak valamit. Az apja zavartan mosolygott, de a gyerek olyan rettentő bizalommal nézett rám, mint az angyalra, aki az ablakon

át ront be a karácsonyfával és pihenés nélkül tovább száll. Titokzatosan és ravaszul mosolygott, talán a szárnyaimat fedezte fel a ruha alatt.

Lerajzoltam a Szent Anna tavát, úgy, ahol körülbelül az ő korában láttam, amikor az apám szótlanul végigvitt Erdélyen, s megmutatta, mint a testvéremet, akit eddig előlem rejtegetve, de nekem gondozott.

— Hol van ez a tó? — kérdezte elcsodálkozva a kövér fiú.

— Biztosan a Kaukázusban — mondtam szomorúan, mint a kinek öregségére való tekintettel rossz a memoriája.

Ügylátszik a zenészeknek is megtetszettem, mert amikor felálltam, egy diszkrét és filigrán néger a dobogó szélére állt s egy gitáron valszert imitált. Alkalmasint a fehér Európát búcsúztatta bennem.

A próba sikerült. Másnap megnyugodva mentem a Sionba, s a zárdafőnöknőt kerestem.

Theux Teréz, a *digne-mère* egy fejjel magasabb volt nálam és olyan világos szemei voltak, hogy nem is tükrözték a világi dolgokat. *Digne-mère* Theux még fiatal lehetett, mert a keze légies volt, mint az ifjaké, akik csak lazán tartják az életük fonálát és könnyen és szívesen elejtik, holott az öregek keze sokkal szilárdabb, mert görcsösen ragaszkodnak hozzá. Az asztalán rengeteg sok könyv hevert. Izgatottan láttam, hogy csupa dráma. Az egyik nyitva volt. A szövegben ez állt: Pauline és Sévère. Tehát a *Polyeucte*, gondoltam tüstént.

— *Digne-mère* Theux, az édesanyám Szabó Josefina, valamikor a Sionban nevelkedett. Deák Virgilnek hívják, a napokban múltam hatvan éves. Erdélyi vagyok. Őseim nem voltak szertelen szívek stb. . . .

Figyelmesen hallgatta és intett, hogy folytassam.

— Magánosan élek. Évente leutazom Rómába, ahová legelőször az anyám vitt le, édes Istenem, 1882-ben, ha igaz! — Egy kicsit elméláztam. — Tavaly a Monte Pinción sétálgattam s eszembe jutott, hogy meglátogatom Antwerpent, ahol az anyámat gondos nevelésben részesítették.

— Azt hiszem *Mère Verhaeren* volt akkor *digne mère* — szólt közbe Theux és egy kicsit elgondolkodott.

— Nem akartam üres kézzel jönni, írtam a növendékek számára egy keresztény drámát . . .

— Szenvedélyeset és viharosat, mint Racine úr — szakított félbe ironikusan, mert lázas hangom gyanút keltett benne.

— Nem, nem — tiltakoztam hevesen. — Talán a *Polyeucte* modorában — tettem hozzá ravaszul.

— Húsvétra éppen ezt akartuk előadni — mondta barátságosabban. — Régi szokásunk, a Comédietől vettük át.

— Oh húsvétig még két hetiünk van — mondtam remegve — és a dráma nyelve könnyű, hiszen idegen vagyok. — A szemem úgy

ragyogott, mintha huszonkét éves lettem volna. — Mère Theux, itt van a drámám.

Theux Teréz az ajtóig kísért.

— Mennyire hasonlít az apámhoz, — mondta halkán, elválás közben, szokatlan hévvel. Világos szemei elsötétedtek egy percre, beszűrődtek rajta a világi dolgok.

*

A szerepem nagyon kifárasztott, két napig a kosztümöm felé se néztem, csak a várost jártam és spóroltam ott, ahol lehetett. Harmadnap reggel csukott autón mentem a Sionba, féltem, hogy megizzadok és a maszkom elárul.

A főnöknő és két apáca fogadott. A *digne-mère* nagy könyvet nyitott föl előttem.

— Megtaláltuk az édesanyja nevét — mondta a legnagyobb megrökönyödésemre Theux Teréz angyali mosollyal, noha a mosoly olyan rémült és tétova volt zord spanyol száján, mint a hattyú egy meztelen kardélen. És már mutatta is: *Mademoiselle Josephine Szabó 1878.* és magambamerülve, bűnbánóan már rettegtem is az ismeretlen, idegen névben az Isten ujját, amely hazug, szerelmes orromra koppintott.

A drámát elfogadták, a mère egyhuzamban olvasta végig és idézett is belőle, persze szebben, mint ahogy megírtam. Borzasztó aggodalommal kérdeztem, hogy a próbákra eljöhetnek-e? Mosolygott és azt felelte, hogy a szereplőket is én válogatom ki. Szólt és én az örömtől holtra váltam. Akkor közrefogtak és levittek a kertbe, ahol a lányok tanultak.

A kert kicsi volt. Az élet sokszor utánozza a művészetet. Itten a fák, a virágok, s a kertfal mögött a házak vonalai mindenestre a régi flamand képeket utánozták. Nyugati embernek föl se tűnik ez. Csak a keletről jövő nomádok járja át a művészet folytonosságának ez a titokzatos poézise. Hiszen mégis csak maradt bennünk valami a hontalan pásztor melankoliájából. A sátor bújdosik, eltűnik és a kámaparti tűz holnap más pusztába költözik. Itt ma is itt van az, amit valaha valaki kiemelt a kaotikus álomból és elmondott az anyagnak. Nimród előtt a szarvast minduntalan elnyelte a láp. Mire a szarvas nyugatra ért, ércce merevült és egy helyen maradt. Talán ott a legnagyobb a művészet, ahol nagy a veszély és közel van a halál. Firenzében mérgezett gyűrűk és török ellen, Flandriában a tenger ellen, Erdélyben a világ minden fenevadja ellen kellett védekezni s az irónikus ember a művészetbe csempészte át szüntelenül fenyegetett életét. De a védtelen Alföld olyan, mint maga a tenger s ki tudja megtűr-e valaha valami szilárdat a hátán?

*

Tizenkilenc-húsz éves lányok sétáltak a kertben, egyenletesen, mint a bölcsek és a legtöbbjük fennhangon tanult. Előttünk mentek el és köszöntek.

— Mikor pedig Jámbor Lajos hűtlen fiai . . . — mondta egy karcsú szőke mókusszemű lány. Hajnali párában gyűlt fel előttem a kicsi Verdun, alkalmasint néhány évszázaddal az Úr születése után, amint Jámbor Lajos sétál benne furkos botjával, oldalán ezzel a pisze lánnyal s hálátlan fiaira szitkozódik. Jöttek mások is, kezükben grammatikával. A francia nyelv gyönyörű szabályait tanulták, belőlük néhányat keresztény drámámban hiánytalanul érvényesítettem.

— Mère Theux — szóltam elhaló hangon, — ki az a barma lány, aki az úton áll és nem jön felénk? — Zágoni Erzsébet állt az úton és a jelek szerint, nem tanult semmit, bizonyára, mert elfogyott a csokoládéja, ami nélkül nem tudott meglenni.

Theux Teréz intett, Erzsébet hozzánk futott és a mère bemutatta. Egy kicsit megfogyott, a szemei mélyebben ültek, mint máskor és olyan szép volt, hogy rögtöni halálomra gondoltam, mint a szépségnek egy halvány apothéozisára. Izgatottam a zsebembe nyúltam és felkínáltam neki hagyományos ajándékomat, a meggyecsokoládét.

— Köszönöm — felelte meglepődve és egy kicsit maga elé nézett. Úgy látszik, rám gondolt.

— Drága anyám, — mondtam boldogan — drámám főszerepét ennek a lánynak szánom.

Attól kezdve húsvét hétfőig Zágoni Erzsébet volt az örmény királylány, aki Deák Virgil drámájában Ciprus szigetén felvette a kereszténységet, a nyugati formában.

*

A darab így szólt.

Amália, az örmény királylány udvarával Ciprus szigetére utazik, hogy vőlegényével a Syrtes-i királyfival találkozzék, aki a rómaiak császáratában győzelmesen küzd a kalózok ellen. Septimius, a sziget császári biztosa, történetesen Amália vőlegényének az öccse. Tíz egyiptomi hercegisasszonyt fogott el és ítélte halálra, akik Rómában titokban megkeresztelkedtek és éppen hazatérőben voltak, hogy atyáikat a császártól való elszakadásra bírják. Csöndes beszélgetéssel készülnek a halálra és a kereszténység jövőjéről medítnak. A legfiatalabb elmondja a középkori Róma képét az Aventinusról nézve. Amália kihallgatja az éjjeli beszélgetést, megrendülve bekopog hozzájuk s arra kéri őket, hogy vegyék maguk közé. Belép Septimius, aki valaha Amália udvarlója volt, de atyja parancsából bátyja javára visszavonult. Meglepetten kérdi, hogy mit keres Amália a foglyok közt. A lány az életükért könyörög. Septimius ismét a régi szerelmes. Hivatkozik, hogy a birodalom új polgára, a kötelessége kétszeres, de csakhamar beleegyezik a foglyok megszöktetésébe. Azt kívánja a lánytól, hogy mondjon le a bátyjáról s legyen a felesége. Amália már-már feláldozza magát, lemond az új vallásról és Septimiusé lesz, hogy a megszabadított hercegisasszonyok Afrikát meghódíthassák a kereszténységnek. De megérkezik a syrtesi királyfi,

bevallja Amáliának, hogy titokban kereszténnyé lett, megszabadítja a fogoly lányokat, elfogatja az öccsét és a hozzápártolt katonasággal hazatér. Otthon azonban a kisebbik fiú viszi a szót. Az uralkodó, aki retteg Diocletianustól, lefegyverzi a fiát és menyasszonyával együtt kiszolgáltatja a rómiaknak. A hazatérő hercegkisasszonyok azonban felbújtották a szüleiket, a tíz egyiptomi király kiszabadítja a jegyeseket és bemutatja nekik a megtért Afrika hódolatát.

A darabot mindennap átírtam, szegény Erzsébet egyre mélyebbre süllyedt növekvő szerepében. A V uccabeli cukrásznál reggelenként már a pultra készítve várt a csokoládé, amit rendszerint egy frissen költött monológgal csúsztattam Erzsébet kezébe.

A syrtesi királyt a mőkuszemű szöke lány játszotta, Severust pedig egy vastagjúkú utálatos francia növendék, aki, ahol tehetette, *Racine*-nal hamisította meg a szövegemet. Láthatólag untatta a barbár munka. A fiatal herceget egy bátortalan, szelíd lányka játszotta. Valahonnan északról jött, gyémántos fjordi franciasága hűvösen gyűrűzött szét Erzsébet tüzes és rejtett tiszai zenéjében.

Theux Teréz néha lejött a kerbe, ahol próbáltunk.

— Hol tartanak most?

— A második felvonásbam. Amália bevallja a tengernek, hogy amióta a fogoly lányokkal beszélt, nem hallja többé a tenger szavát. Búcsúzik a pogány tengertől. Kezdje előlről Erzsébet.

Theux Teréz elgondolkozott. Mosolygott is egy kicsit. A halál és a szerelem összejátszottak, hogy önkéntelenül elképzelt maszkom az apját s az apjával egy homályos gyermekkort juttasson eszébe.

— Gyermekkoromban testvéreimmel sokszor sétáltam a mar-ton. A virágoknak anra sós volt az ízük és a madarak nem mertek leszállni, olyan kietlen volt a part. Vártuk a puha, őszi ködöt Anglia felől. Ismeri az Escaut torkolatát? Valamikor ott legeltek a világ legszebb tehenei! — és a lázas és alattomos oceán felé fordult, amelytől nagyon rég elbúcsúzott.

— Hallgassa csak — figyelmeztettem bátortalanul Zágoni Erzsébet monológjára, hogy eltereljem a gondolatát gyermekkoráról, de akkor már észrevétlenül sírtunk mind a ketten.

Bizánc, az arabok, Velence, a szultán és Anglia kétségtelenül azért versenyeztek Ciprusért, mert valaha Zágoni Erzsébet kötött ki rajta. Miért nem tanítják ezt az iskolában? Mennyivel könnyebb volna a történelem! Úgy zuhogott le közénk, mint a tejút és kitárult úgy, ahogy csak asszony tárul ki férj előtt. Most már láttam, hogy milyen tigrisasszony lesz belőle, egy győzelmes főpap, egy Pázmány Péter anyja, barokk szökőkút, akit bronzoroszlánok fognak őrizni és vízi csodák vesznek körül.

Április tizennegyedikén a főpróbán elejétől végig elmondta a szerepét. Két órát beszélt sápadtan, lángoló éghajlat alatt, Afrikában és a végén, amikor a meghódolt Egyiptomtól búcsúzott, mégis olyan

hüvösen rebbent el közülünk, mint egy gúnyolódó tündér, aki csak a hamis szárnyát hagyja a kezünkben.

*

Április tizennyolcadikán a Salle de Fête-ben meghívott közönség előtt játszották el a drámát a szerző megnevezése nélkül. A névtelen szerző a polgármester és a hupa-hupai király között ült, aki vértelen ajakkal és zöldre vált arccal izgett-mozgott, nagyokat sóhajtott és olyan volt, mint egy haldokló teve. Csittítottam, csöndesítettem, de előre láttam, hogy előadás után valamennyi szereplőt elraboltatja és a syrtesi királyt a császári biztossal a tengerbe dobattván, pálcát tör fölöttünk, mert a térítői szigorú és türelmetlen kereszténnyé nevelték.

Erzsébet másnap a francia nyelvből grand cordon-t kapott, a püspök ezüst kereszttel ajándékozta meg és a polgármester egy bronz plaketten elküldte Antwerpen városát. Így hát mégis csak bevettem a várost. Igaz, hogy nem a kutyámmal, hanem Zágoni-Erzsébet hangjával.

Másnap a V uccabeli cukrász rejtelmesen visszavonult a pincéjébe, hollandi csokoládéból fölépítette Afrikát, megtöltötte misztikus ízekkel és krémes rétegekkel, amelyek Afrika különböző geológiai emeletjeit jelképezték, gondos leírásom alapján. A dologról egyébként Erzsébet is beszámolt.

Anvers, 1927. Április 19.

Kedves Virgil!

Tegnap előadtuk a bolondos öreg úr darabját. Digne-mère Theux még most sem árulta el a nevét, lehet, hogy valami gyermekkori ismerőse, ámbar olasznak látszik s mi csak úgy hívjuk, hogy a „Konzul“, mert biztosan olasz konzul volt Ciprusban, vagy Örményországban. A francia nyelvből grand cordon-t kaptam, a szegény kis francia, Septimius személyesítője majdnem megpukkadt! Úgy kell neki, minduntalan R a c i n e-t idézte, pedig a belgák nem olyan beképzettek, mint a franciák. Mère Theux különben sem szereti R a c i n e-t, azt mondja, hogy nagyon „alattomos“. — A konzul küldött egy csokoládé-tortát, ma este nekilátunk, de Septimius nem kap belőle, mert a szegény öreg úr drámáját meghamisította. Két hét óta színét se láttam a betűinek, talán Maga is darabot ír?

Erzsébet.

*

Valamit elfelejtettem elmondani.

Előadás után a hupa-hupai király utamat állta a Sion kapujában. Rettenő izgatott volt.

— Uram, mère Theux a könyörgésemre elárulta, hogy Ön a szerző. Fiatal uralkodó vagyok, rendezetlen országot vettem át az

apámtól, aki pogánynak született. A pusztáimon még pogány törzsek csatangolnak. Ki fogom irtani őket. — Az ajka vértelen volt, mintha éles handzsárt szorongatott volna a foga között, ilyen arccal méregette előadás közben a syrtesi királyt is. — Ebben az irtó háborúban Ön a jobbkezem lesz. Kinevezem Hupa-hupa kormányzójának.

Hát most így áll a dolog.

Valószínűleg hajlok a csábításra és leutazom Hupa-hupába.

Azután a királyt megfosztom a trónjától és Hupa-hupát Zágoni Erzsébetnek ajándékozom.

(Budapest, 1927.)

Szabó László.
